

dalmåleri, vore det värt en studie i samma stil som den Gjerdi här har genomfört. En annan sak är att resultaten knappast skulle kunna besvara frågan varför kurbitsen tagits upp så allmänt som utfyllnadsmotiv i nästan alla dalmålningar. Varför skulle detta mycket perifera motiv i dalmåleriet få ett sådant generellt genomslag? Det talar väl snarare för att det är möbelmåleriets blomsterranka som vandrat över till dalmålningarna.

Mats Hellspång, Stockholm

Anders Perlinge: *Bubblan som sprack. Byggboomen i Stockholm 1896–1908*. Stockholms Förlag, Stockholm 2012. 144 s., ill. ISBN 978-91-7031-246-5.

De finansiella aspekterna av stadsbyggnad har hittills varit i princip obefintliga inom den svenska stadsforskningen. De behandlas t.ex. inte alls i det stora och betydelsefulla forskningsprojektet och det därur kristalliserade trebandsverket *Svensk stad* från 1940- och början av 50-talet. Där behandlas för övrigt inte Stockholm över huvud taget.

Anders Perlinge tar itu med problematiken och ställer frågan hur alla byggmästare i Stockholm lyckades finansiera sina spekulativa byggprojekt under den stora byggboomen runt sekelskiftet 1900.

Undersökningen, som Perlinge själv vill placera inom den del av ekonomisk historia som kallas näringslivshistoria, omfattar ett viktigt skede av den stora strukturomvandling av bostadsbyggnadsindustrin i Stockholm som skedde under det slutande 1800-talet och 1900-talets början, en omställningsprocess från en förindustriell epok med kapitalsvaga hantverksbyggmästare som finansierades av en ”byggherre” till stora kapitalstarka byggnadsbolag i det nya industrisamhället. Tiden präglades av det egentliga industriella genombrottet i Sverige med våldsam finansiell och ekonomisk aktivitet i Stockholm och kraftig befolkningsökning i huvudstaden. Behovet av bostäder var omätligt och bildade grogrund för spekulativa lycksökare under marknadskrafternas fria spel.

Historikern Ingrid Hammarström som också sysslat med byggnadsindustrin i Stockholm, men med finansieringen endast perifert, menar att man bör betrakta byggnadsindustrins aktörer i Stockholm från 1860-talet, efter näringsfriheten 1864, som en helt ny grupp av entreprenörer som rekryterades från hantverkare, hantverkarlärlingar eller arbetare som kallade sig bygg-

mästare, dvs. från helt andra sociala grupper än tidigare då bostadsproduktionen ombesörjdes av köpmän och industrialister.

Perlinges framställning tar sin utgångspunkt i den stora jordbävning som skakade San Francisco 1906. Effekterna av denna visade sig så småningom i Stockholm beroende på de stora skadeersättningsutbetalningar som försäkringsbolagen i USA tvingades till. Detta ledde till en relativ penningbrist som via London nådde Sverige 1907 och så småningom fick konsekvenser för den svenska ekonomin med en indragning av svenska korta krediter i utlandet som följd.

Industrin hade gått på högvarv i Sverige under 1907 och de svenska bankerna hade en omfattande kortupplåning i utländska banker. När dessa började kalla hem sina krediter drevs räntorna upp, vilket ledde till att de svenska bankerna blev försiktiga med sin kreditgivning. Att byggnadsverksamheten i Stockholm runt 1900 dominerades av resurssvaga och vilt spekulerande personer gjorde branschen extremt känslig för knapphet på krediter, räntehöjningar och vikande förväntningar. Under denna genombrottsperiod för industrin befann sig Stockholm i stormens öga, befolkningen ökade mycket snabbt och nya arbetare drogs till huvudstadens industrier. För Stockholms byggmästare blev detta kulmen på en mycket dramatisk period. Under hösten 1907 hade deras motparter på arbetsmarknaden sagt upp avtalen. När dessa löpte ut till våren lyckades man inte uppnå enighet och en följd av detta blev att all byggnadsverksamhet inte bara i Stockholm utan också på andra orter stoppades under fyra månader i den dittills största arbetsmarknadskonflikten i Sverige.

I beskrivningen av detta eruptiva förlopp går Perlinge noggrant och systematiskt till väga och lyckas ur ett omfattande källmaterial – som enligt Perlinge är ofattbart förbisett eller i alla fall oanvänt av andra forskare – skapa en intressant och spännande beskrivning av ett mycket dynamiskt skede av bostadsbyggandet i Stockholm.

Först presenterar han en statistisk bild av byggandet, dess lokalisering och hur många hus som byggdes i förhållande till befolkningsutvecklingen och olika stadsdelars population. En överblick av de ekonomiska konjunkturerna följer därefter. De nya entreprenörerna inom byggnadsindustrin i Stockholm beskrivs ur olika aspekter genom hela undersökningsperioden 1896–1908. Här får vi t.ex. se hur tomtaffärer gick till, vilka som ansökte om byggnadslov, fastighetsomsättningen, hus som tvingades säljas exekutivt och deras geografiska fördelning m.m. Bokens nästa avdelning behandlar

bankmännens perspektiv och hantering av situationen i Stockholm åren före den stora byggkrisen 1908.

Undersökningens själva huvudfokus ligger på byggmästarnas finansiering av hyresbostadsbyggande mot bakgrund av de strukturella förändringarna på kreditmarknaden samt byggmästarnas huvudsakliga problem vid finansieringen.

Teoretiskt är studien inspirerad av Eli F. Heckscher och hur ett stort behov kan tillgodoses med knappa resurser. Dessutom har Douglass C. North och Ronald Coases begrepp institutionell kontext och Joseph A. Schumpeters teori om kreativ destruktion betydelse för bokens slutsatser.

Byggnadskonjunktorens sammanbrott skildras utifrån externa faktorer som arbetarorganisationernas växande styrka, och en ny inbördes sammanhållning bland leverantörer av byggnadsmaterial.

Analysens kärna är samspelet mellan individer och institutioner, dvs. mellan aktörerna å ena sidan och institutionerna, eller det formella och informella regelverket, å den andra.

Perlinges studie resulterar i att byggmästarna i Stockholm fram till 1908 års kris främst var beroende av krediter av sina leverantörer och i andra hand av privatpersoner men endast i begränsad omfattning av bankkrediter.

Krisen 1908 och dess effekter är exempel på det som Schumpeter kallar kreativ destruktion. En betydande del av byggmästarna som i spekulativt syfte och med bristande kunskaper om byggbranschen sökt lyckan under byggboomen, gick i konkurs, närmare bestämt tre fjärdedelar av dem. De mest oseriösa sållades således bort och bättre förutsättningar skapades för de kvarvarande efter parternas enande om centrala avtal på arbetsmarknaden. Detta skedde 30 år före det s.k. Saltsjöbadsavtalet som sedan dess varit ett rättesnöre för arbetsmarknadens parter. En annan viktig effekt av krisen blev statens ingripande och omorganisering av krediterna för bostadsproduktionen.

Den mest bestående effekten är att det offentliga ointresse för bostadsbyggande förbyttes i ett växande engagemang, vilket kom att prägla hela 1900-talet. Bostadsbyggandet blev genom den process som Perlinge skildrar en viktig angelägenhet för samhället.

Boken är förutom en god beskrivning och analys av ett komplicerat ekonomiskt skeende också en mycket livfull social- och kulturhistorisk skildring av ett framväxande Stockholm i en omvälvande brytningstid där vi också bakom siffror och statistik får möta människor

och öden som fascinerar och berör. Framställningen är rikligt illustrerad med dokumentära fotografier som ger berättelsen extra krydda och dimension. Boken utgör trots sitt relativt begränsade format ett stort och viktigt bidrag till förståelsen av hur Stockholms bostadsbebyggelse möjliggjordes finansiellt i den stora byggboomen runt sekelskiftet 1900.

Göran Hedlund, Lund

Att fånga det flyktiga. Göteborgs Museum 150 år. Mats Sjölin (red.). Carlsson Bokförlag, Stockholm 2011. 320 s., ill. ISBN 978-91-7331-453-4.

Landsarkivet i Göteborg 1911–2011. Byggnader, människor, handlingar. Landsarkivet i Göteborg 2012. 363 s., ill. ISBN 978-91-979866-2-5.

Att nationella museer förläggs till huvudstäder är naturligt. Från det mönstret avviker knappast Sverige. För vårt lands andra stad, Göteborg, har det inneburit att den, vid uppbyggnaden av sitt museiväsende, fått utveckla en annorlunda strategi, ett slags Sonderweg. Ett första steg togs då stadens Kungliga Vitterhets- och Vetenskapssamhälle under 1830-talet började inhysa sina samlingar av främst naturalieföremål i Ostindiska kompaniets huvudbyggnad vid Stora Hamnkanalen. Sedan detta epokbildande företag hade avvecklats under Napoleontiden hade dess centralt belägna byggnader övergått i stadens ägo. Hur museiverksamheten successivt utvecklades i dessa lokaler kan man nu ta del av i den välmatade 300-sidiga antologin *Att fånga det flyktiga. Göteborgs museum 150 år*, med etnologen Mats Sjölin, intendent vid museet, som redaktör.

Liksom vid skapandet av flera andra göteborgska kulturinstitutioner var Sven Adolf Hedlund, Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidnings mångårig chefredaktör, initiativtagare. Denne bondson, uppvuxen på en av måläröarna, hade efter studier vid Stockholms gymnasium och Uppsala universitet samt en sejour i Paris revolutionsåret 1848 knutits till journalistbanan i Örebro, där reformrörelsen med sitt krav på ett mer konstitutionellt styre fått fäste. Det var som tidningsman, tillika delägare i Handelstidningen, han 1852 landade i Göteborg. Inte långt därefter hade han grundat stadens konstförening. Samtidigt som Västra stambanan stod färdig tillkom på Hedlunds initiativ Göteborgs Museum, där det alltså, trots till- och ombyggnader rätt en lokalmässig kon-